

Škola na kruhovém objezdu aneb když se to vezme kolem a kolem...

Tomáš Janík

Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Institut výzkumu školního vzdělávání

Letošní výroční konference České pedagogické společnosti – Škola a její křižovatky (viz zpráva v *Pedagogické orientaci* 4/2015) si pro svůj název propůjčila metaforiku přináležející dílem do resortu dopravy a dílem do resortu školství. Pro resort dopravy je příznačné, že se v něm buď staví, nebo nestaví, popř. se přestavuje. Školství je na tom podobně.

Z názvu konference lze dále dovodit, že škola někam jede, popř. že to s ní jede – možná i z kopce – každopádně všude jsou křižovatky. A v obráceném gardu lze říci, že všude, kde jsou křižovatky, jsou i školy – koneckonců i škola pořádající tuto konferenci je na křižovatce. Pořadatelé udělali dobře, že nás nechali se na tuto křižovátku sjet a mají nás k tomu, abychom se zde expertně zabývali problémem školy a jejich křižovatek. Je pro mne ctí a potěšením, že se mohu také vyslovit.

Ve svém příspěvku bych se rád zamyslel nad tím, odkud české školství na pomyslnou křižovátku přijíždí, kam z ní lze odbočit a co tam lze čekat. Jinak řečeno, půjde mi o to, jaká jsou návěstí (slogany) jednotlivých reformních cest a jaká je logika jejich fungování. Další otázkou k zodpovězení bude, kdo je aktérem té které reformní cesty a jaká má ta která cesta rizika. Zastřešující otázkou přirozeně je, kudy z toho ven. A do poslední chvíle utajovanou otázkou bude, jakým se jede vozidlem a jaký je styl jízdy.

Mé sdělení je vedeno snahou hledat orientaci v směřování školy, která se ocitá na reformní křižovatce mající nejspíše charakter kruhového objezdu. *Kruhový objezd* (odborně okružní křižovatka či hovorově rondel, kruháč, kruhák nebo i kruhovka) je typ objízdné křižovatky zpravidla kruhového tvaru. Rozděluje celou křižovátku do několika jednoduchých křižovatek okolo kruhu uprostřed. Obvykle zvyšuje bezpečnost (silničního) provozu (prý až desetkrát). Jeho výhodou je, že když narychlo nevíme, kudy ven, vezmeme to kolem a kolem, neboť raději několikrát kolem a kolem než jednou do pekla.

Mnohé nasvědčuje tomu, že na cestách, po nichž se naše školství pohybuje, chybí dopravní značky s řádnou výpovědní hodnotou. Občas se sice objeví

některé základní, avšak chybí směrovky, díky nimž bychom věděli, kterým výjezdem se pustit, chceme-li se vydat tam či onam. Aby bylo možné takové směrovky vůbec nainstalovat, je třeba znát mapu edukační krajiny země zaslíbené, po níž se pohybujeme, resp. chceme pohybovat. Vytvořit řádnou mapu edukační krajiny je úkolem pro kvalifikované pedagogické kartografy – tento můj příspěvek budiž jimi vnímán jakožto přímluva za jejich příspěví k takovému počínu.

1 Problém výjezdu z kruhového objezdu

Předpokládám, že reformní kruhový objezd, po němž aktuálně jedeme již několikáté kolo, má tři oficiální vjezdy, resp. výjezdy. První pro náš účel nazvu *kurikulární (vstupovou) reformou*, druhý označím *didaktickou (procesovou) reformou* a třetí nazvu *testovou (výstupovou) reformou*.

Dost možná však existuje ještě čtvrtý výjezd, a to v části kruhového objezdu, kterou nevidíme. Dost možná je zde výjezd, který nevede školní krajinou. Dost možná je to výjezd descholarizační, vedoucí krajinou, kde se školy ocitly na okraji společnosti, aby se mohly snáze stát „dobrým byznysem“. V důsledku jde dost možná o výjezd novodobě (tržně) re-scholarizační. Nabízím pro něj označení *EDUout*.

Pokusme se nyní načrtnout, jak by asi vypadala školní krajina, pokud bychom se pustili zmíněnými výjezdy. Proberme postupně každý z výjezdů ve struktuře: slogany, logika, aktéři, kritika.

Vstupová reforma

Jako první budiž pohovořeno o reformě nám dobře známé, neboť nedávno a dodnes zakoušené, o reformě vstupové, zvané u nás též kurikulární. Tato reforma je nesena slogany typu: *školy si píší svá kurikula, my máme kurikulum, ó, my se máme...* (srov. Dvořák, 2008).

Pokud jde o logiku fungování, tato reforma operuje na vstupu školského systému a zpravidla drží ve hře vzdělávací obsahy (jakkoliv se u nás v tahu globálního trendu převážně uchýlila ke klíčovým kompetencím). Ve variantě dvojúrovňového kurikula se realizuje idea decentralizace tvorby kurikula a posiluje se autonomie škol, jakkoliv tato může být lidmi ze škol vnímána jako nadekretovaná.

Aktérem tohoto typu reformy jsou kurikulární ústavy, přesněji řečeno tvůrci, implementátoři a realizátoři kurikula. V České republice šlo a jde jak o pracovníky Výzkumného ústavu pedagogického v Praze a Národního ústavu odborného vzdělávání (později Národního ústavu pro vzdělávání) jakožto tvůrce kurikula na státní úrovni, tak o řadové učitele v roli tvůrců kurikula na úrovni školy.

Pokud jde o rizika (a kritiku) tohoto typu reformy, uvádí se, že odvádí učitele od výuky k psacímu stolu, že nemá velkou sílu měnit výukovou praxi, neboť je papírová, a upozorňuje se na to, že přecenění ohledu na kompetence jde ruku v ruce s rizikem obsahového vyprazdňování školního učení (srov. Janík et al., 2011; Dvořák, Starý, & Urbánek, 2015).

Procesová reforma

Jako druhý výjezd budu prezentovat reformu procesovou. Přiznám se, že tu bych považoval za potřebnou a žádoucí a přál bych nám – fakultám připravujícím učitele a odborným a profesním společnostem – abychom ji mohli spoluvytvářet a podporovat (srov. Janík, 2013). Jde o typ reformy praxi nejbližší – věřím, že učitelům by dávala smysl. Její slogany jsou následující: *učitelství jako aktivistická profese, profesní společenství, kvalita školy a výuky, kultura vyučování a učení, rozvíjející hospitace* apod.

Pokud jde o logiku fungování, tento typ reformy operuje v „černé schránce“ školského systému. Jde jí o kvalitu toho, co je didakticky nejryzejší: vyučování-učení. Realizuje se ve spolupráci mezi učiteli a výzkumníky ve školách (*school-based*), staví na analýze výukových situací (*research-based*) a na navrhování a ověřování (*design-based*) způsobů jejich alternativního (ve zdůvodněném ohledu lepšího) řešení.

Jejími aktéry je angažované učitelstvo sobě, které je mnohdy podporováno z fakult připravujících učitele či odjinud. Jelikož u nás nemá systémovou podporu, realizuje se formou více či méně rozsáhlých a vytrvalých projektů, jako jsou např. *Hejného matematika, Pomáháme školám k úspěchu, Heuréka, Didactica Viva* a další.

Rizikem je, že se může zvrtnout v metodikaření, i ona se potýká s nebezpečím formalismů a potažmo obsahového vyprazdňování školní výuky.

Výstupová reforma

Tuto reformu vykreslím dramaticky, neboť vzbuzuje (nejen mé) obavy. Jejimi slogany jsou: *skandální zjištění z mezinárodních srovnávacích šetření, plošné testování, žebříčkování škol, evaluační standardy, výstupy z učení* apod.

V logice této reformy je měření vzdělávacích výsledků (znalostí, dovedností, kompetencí žáků) základem řízení školského systému. V německy mluvících zemích jí odpovídá koncepce *Outputsteuerung* – řízení orientované na výstupy. Nástrojem výstupové reformy jsou mezinárodně srovnávací šetření vzdělávacích výsledků žáků (PISA, TIMSS), národní plošná testování a další sběry dat o vzdělávacích výsledcích, z nichž lze dělat žebříčky.

Aktérem této reformy jsou především ministerské kontrolní orgány, testovací agentury, edukační metrologové z výzkumných institutů a „experti“ na vzdělávání.

Pokud jde o kritiku tohoto typu reformy, jak upozorňuje Liessmann (2014, s. 16), její problém spočívá v tom, že se vytváří seberefrenční svět klamu (*Scheinwelt*), v němž se dobře angažují empirický výzkum vzdělávání a testovací agentury, které pracují s daty, aniž by bylo nutno jít za ně k samotnému vzdělávání. Konstruují se vzdělávací katastrofy, které se stávají nástrojem k prosazování reformy. Vyvolává se panika, zavádí se válečná terminologie – v mezinárodní soutěži se mluví o *vítězích a poražených*, hledají se *zbraně k záchraně*, postupuje se *útokem vpřed*, škola se mění v *bojiště*. Vystresovaní rodiče požadují od vystresovaných škol hyperkvalifikaci pro své vystresované děti (angličtinu od mateřské školy, esperanto od 3. třídy, digitální gramotnost implantovat ihned po narození...).

EDUout

Zmínil jsem, že jeden z výjezdů z kruhového objezdu je oficiálně nepřiznaný. Není na první pohled patrné, že se tudy jezdí. Sloganů reformy, kterou nazvu *EDUout*, je celá řada: *nejlepší škola je život aneb učit netřeba, stačí s dětmi být; proč se učit, když je všechno na Google aneb hackni si své vzdělávání*, popř. *nespokojení rodiče zakládají školy pro své (nespokojené) děti; škola je dobrý byznys aneb ten, který by nejraději školy zrušil, je teď zakládá...*

Logika této reformy je vícečetná – lze vypočítat několik motivů. V principu jde však o to, že v reakci na problémy, které běžná škola běžně má, se různými směry rozvíjejí aktivity, které problém školy „řeší“. V důsledku však

školu jako ideu i instituci do jisté míry vyprazdňují – mnohdy tak činní v zájmu svého vlastního podnikatelského zájmu.

Aktérem této reformy jsou různé o. p. s. ... a. s. ... s. r. o. ... typu EDUout.

Pokud jde o kritiku této reformy, ta je zpravidla založena na poukazu na riziko destabilizace školy jako ideje a instituce a na poukazu na riziko obsahového vyprazdňování školního učení. Na první pohled nevinně vyhlížející záležitosti, které však mohou v budoucnu u jednotlivců přinášet závažné důsledky spočívající v oslabení zájmu o substanční stránku světa a našeho místa v něm.

2 Problém rozjezdu na kruhovém objezdu

V předchozím jsem se pokusil naznačit, jak zhruba vypadají cesty vedoucí edukačními krajinami po opuštění kruhového objezdu tím či oním výjezdem. Relativně nejasno zůstává však v tom, zda/kde/jak se cesty vedoucí z různých výjezdů kruhového objezdu setkávají. Lze totiž předpokládat, že existuje vícero kruhových objezdů v menší či větší vzdálenosti od toho našeho. Otázka jak se v tom všem vyznat tedy zůstává ve hře, ba dokonce se komplikuje. Ukazuje se totiž, že kruhový objezd s jedním výjezdem „lepší“ než druhým je vlastně problémem sám o sobě.

Na tomto místě příspěvku dochází ke skandálnímu odhalení – ukazuje se, že metafora kruhového objezdu, na které chtěl autor utáhnout čtenáře, je zavádějící, neboť nikdo se nebude ochoten rozhodnout právě pro jednu z cest, nýbrž bude trvat na tom, že musíme jet trochu tam a trochu onde.

Nejinak je tomu v ministerském vozidle, jež se toho času nachází na okružní jízdě po kruhovém objezdu. Nerozhodnost „kudy kam“ nahrává tomu, aby občas někdo z cestujících tu a tam strhl volant svým směrem a dočasně svedl na svoji cestu i ty, kteří by rádi jinudy. Po těchto zkušenostech není divu, že se to vezme kolem a kolem. Posádka vozidla se dohaduje, dohaduje a dohodnout se nemůže, takže se nakonec zastaví. Z ministerského vozidla, které – jak se ukáže – je nákladní a veze na školské vrakoviště několik ještě trochu pojízdných dodávek, vystoupí jednotliví cestující a rozeberou si jednotlivé dodávky. Každý z nich si naloží na svoji dodávku část školství a odjedou různými směry.

Řidič ministerského vozidla zůstane osamocen a nevychází z údivu – rozkaz přece zněl jasně: měla se následovat *Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020* (MŠMT, 2014). Týden poté proběhne médii zpráva: Plných 100 % řidičů dodávek, které v dotčeném období zastavila silniční kontrola, uvedlo, že jedou v souladu se *Strategií 2020*.

Skutečnost, že se školství z kruhového objezdu rozjelo různými směry, zaskočila také školské analytiky. Zdá se, že budou muset přehodnotit perspektivu, z níž dosud na školství nahlíželi. Nezbyvá než odvrhnout metaforu kruhového objezdu a přistoupit k problému s využitím perspektivy governance.

Termínem *governance* je označováno ledasco (srov. Altrichter, 2009). Pro nás v tuto chvíli nejsou ani tak důležité jeho různé konkrétní významy, daleko podstatnější je jeho vtip. Termín governance, je tu proto, aby pomohl reagovat na to, co se stalo na kruhovém objezdu. Odkazuje k neudržitelnosti představy o tom, že ti nahoře jednoduše nařídí a zařídí, že ti dole pojednou právě jedním směrem. Přístup governance chce zohlednit a docenit roli různých aktérů na různých úrovních systému. V tom je jeho vtip. Ale o tom až někdy příště.

Literatura

- Altrichter, H. (2009). Governance – Schulreform als Handlungskoordination. *Die Deutsche Schule*, 101(3), 240–252.
- Dvořák, D. (2008). Máme nové kurikulum. Ó my se máme. In K. Starý (Ed.), *Pedagogika ve škole* (s. 23–32). Praha: Portál.
- Dvořák, D., Starý, K., & Urbánek, P. (2015). *Škola v globální době. Proměny pěti českých základních škol*. Praha: Karolinum.
- Janík, T. (2013). Od reformy kurikula k produktivní kultuře vyučování a učení. *Pedagogická orientace*, 23(5), 634–663.
- Janík, T., Knecht, P., Najvar, P., Píšová, M., & Slavík, J. (2011). Kurikulární reforma na gymnáziích: výzkumná zjištění a doporučení. *Pedagogická orientace*, 21(4), 375–415.
- Liessmann, K. P. (2014). *Geisterstunde. Die Praxis der Unbildung. Eine Streitschrift*. Wien: Paul Zsolnay Verlag.
- MŠMT. (2014). *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020*. Praha: MŠMT.

Autor

doc. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed., Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Institut výzkumu školního vzdělávání, Poříčí 31, 603 00 Brno, e-mail: tjanik@ped.muni.cz